

Josip Banić

Pulska 1, HR-52440 Poreč

jb@histrion-historica.eu

O tobožnjem privilegiju akvilejskoga patrijarha Grgura de Montelongo i širenju ingerencija koparske komune na Buje, Oprtalj, Buzet i Dvigrad

Izvorni znanstveni rad | Original scientific paper

UDK 2-732.2Montelongo, G.:343.229>(497.571)"12"

Primljeno | Received: 30. VII. 2017.

Izvadak

Članak utvrđuje epistemološke pretpostavke koje stoje iza tvrdnje da je akvilejski patrijarh Grgur de Montelongo (1251. – 1269.) na početku svoje vlasti (1251. ili 1254.) izdao poseban privilegij koparskoj komuni, davši joj pravo postavljanja podestata iz redova vlastitoga gradskog plemstva u Bujama, Oprtlju, Buzetu i Dvigradu. Budući da je samo manji dio povjesničara preuzeo ovo mišljenje, iako ovu spornu tvrdnju nitko nije detaljno analizirao, članak predstavlja prvi kritički osvrt na ovaj problematičan faktoid. Autor traga za vrelima koja su navela povjesničare na objavljivanje toga mišljenja, analizirajući objavljene zbirke izvora, arhivske fondove i opise Istre iz pera ranonovovjekovnih horografa.

Sintesi

L'articolo affronta i presupposti epistemologici dietro all'affermazione che il patriarca di Aquileia Gregorio di Montelongo (1251-1269) all'inizio del suo governo (1251 o 1254) avesse concesso un particolare privilegio al comune di Capodistria nella forma del diritto di nominare il podestà dalle schiere della propria nobiltà cittadina a Buie, Portole, Pinguente e Duecastelli. Dato che questa opinione è stata accolta solo da una minoranza degli storici, e poiché dall'altra parte nessuno aveva analizzato seriamente questa affermazione controversa, questo articolo rappresenta una prima analisi critica della questione. L'autore va alla ricerca delle fonti che hanno spinto gli storici a formulare tale posizione, analizzando le collezioni di fonti pubblicate, i fondi d'archivio e le descrizioni dell'Istria dalla penna degli orografi istriani della prima epoca moderna.

Ključne riječi: historiografija, horografija, razvijeni srednji vijek, Istra, Kopar, Akvilejski patrijarhat, komune

Parole chiave: storiografia, corografia, basso medio evo, Istria, Capodistria, Patriarcato di Aquileia, comuni

Istarska markgrofovija našla se u osobito neizvjesnom položaju nakon smrti akvilejskoga patrijarha i istarskoga markgrofa Bertolda V. Andechs-Meranskoga. Stolica sv. Hermagore ostala je ispražnjena nedugo po sklapanju krhoga mira između donedavno zaraćenih stranaka – procarskih sila okupljenih oko odvjetnika akvilejske Crkve, grofova Goričkih, i papinskih podržavatelja, koje je predvodio sam patrijarh Bertold.¹ Stanje je bilo naročito složeno u Istri, akvilejskom posjedu u kojem su priobalne gradske komune, posebice Kopar, Poreč i Pula, već desetljećima vodile politiku jačanja vlastitih autonomija nauštrb vlasti markgrofova, odnosno akvilejskih patrijarha.² Kako je nakon smrti Bertolda V. 1251. papa Inocent IV. za novoga akvilejskog patrijarha imenovao svojega dugogodišnjeg suradnika i vatrenoga gvelfa Grgura de Montelonga, svetorimski car Konrad IV. (1250. – 1254.) odmah je posebnim privilegijima priznao punu autonomiju istarskim komunama Poreču i Koprnu, davši im službeno pravo da si same biraju podestate.³ Novi je car tako nastojao oslabiti vlast akvilejskih patrijarha nad tim urbanim središtima i potvrditi autoritet Svetoga Rimskog Carstva nad Istrom koja se, prema riječima samoga Konrada IV., nakon smrti Bertolda V. vratila u izravan posjed Carstva.⁴ No, novi se akvilejski patrijarh nije dao pokolebati; Grgur de Montelongo odmah je pri stupanju na vlast u Patrijarhatu posvetio pozornost Istarskoj markgrofoviji, nastojeći potvrditi vlast svoje Crkve nad njezinim svjetovnim posjedima. Nakon uspješne ekspedicije po Poluotoku, Montelongo je na temeljne upravne funkcije u markgrofoviji postavio svoje vjerne suradnike i primorao istarske komune na obavezno traženje potvrde izbora podestata kod glavara akvilejske Crkve.⁵

- 1 Tekst mirovnoga sporazuma objavljen je u Vincenzo Joppi, „Documenti goriziani del secolo XII e XIII“, *Archeografo triestino* (dalje: *AT*), ser. 2, 12, br. 1-2, 1886., 6-14, br. 25. O tom sukobu vidi: Pio Paschini, „Bertoldo di Merania patriarca d’Aquila (1218-1251)“, *Memorie storiche feroigiuliesi* (dalje: *MSF*), 16, 1920., 69-84; isti, *Storia del Friuli* (dalje: *SdF*), 3. izd., Udine 1975., 331-334; Paolo Cammarosano, „Patriarcato, impero e sede spostolica, 1077-1251“, *Il patriarcato di Aquileia: Uno stato nell’Europa medievale*, ur. Paolo Cammarosano, Udine 1999., 63; Giordano Brunettin, „Una fedeltà insidiosa: La parabola delle ambizioni goriziane sul Patriarcato di Aquileia (1202-1365)“, *Da Ottone III a Massimiliano I: Gorizia e i conti di Gorizia nel Medioevo*, ur. Silvano Cavazza, Mariano del Friuli 2004., 294-296.
- 2 Temeljna je literatura i dalje Giovanni de Vergottini, *Lineamenti storici della costituzione politica dell’Istria durante il Medio Evo*, 2. izd., Trieste 1974., 75-98; isti, „Momenti e figure della storia istriana nell’età comunale“, *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria* (dalje: *AMSI*), 54, 1952., 5-47.
- 3 O izboru Grgura de Montelonga vidi Pio Paschini, „Gregorio di Montelongo patriarca d’Aquila (1251-1269)“ (dalje: Gregorio di Montelongo I), *MSF*, 12-14, 1918., 47-48. Privilegiji Konrada IV. Poreču i Puli objavljeni su u Antonio Stefano Minotto, „Documenta ad Forumiulii, Istriam, Goritiam, Tergestum spectantia“, *AMSI*, 9, br. 1-2, 1894., 65-66.
- 4 „Marchia Ystrie cecidit Imperio, d. Bertoldo patr. Aquil., quem pater d. regis investivit de dicta Marchia, defuncto, et contradicidit quod nullam fidelitatem faciant d. Gregorio Patr. Aquil.“ *Documenta ad Forumiulii Patriarchatum Aquileiensem, Tergestum, Istriam, Goritiam spectantia*, sv. 1, ur. Antonio Stefano Minotto, Venezia 1870., 23. Vidi i De Vergottini, *Lineamenti*, 97-98.
- 5 De Vergottini, *Lineamenti*, 100-105; Paschini, „Gregorio di Montelongo I“, 55-66.

Mnogi povijesni izvori svjedoče o tim burnim trenucima u povijesti Akvilejskoga patrijarhata i povjesničari su složni oko utvrđivanja kronologije glavnih epizoda toga sudbonosnog sukoba carskih i papinskih sila na sjevernom Jadranu: Bertoldovo napuštanje procarske stranke, rat između gvelfa i gibelina kao rezultat te smjele promjene politike, postavljanje Grgura de Montelonga za novoga patrijarha, Konradovi privilegiji Kopru i Poreču i, na kraju, Montelongova rekonkvista istarskoga poluotoka.⁶ Međutim, u cijeli je narativ u jednom trenutku ušao i sumnjiv faktoid koji nigdje do sada nije potkrijepljen navodom iz izvora. Kako bi pridobio podršku najmoćnije istarske komune, Kopra, patrijarh Montelongo je, navodno, na samom početku svojega mandata posebnim privilegijem „kupio“ vjernost Koprana. Tako je 1251. (ili 1254.) koparskoj komuni dodijeljen poseban privilegij koji je Kopranima dao pravo da iz redova svojih građana postavljaju podestate manjim urbanim središtima u kontinentalnoj Istri, poimence Bujama, Oprtlju, Buzetu i Dvigradu.

Kako se nitko dosad nije kritički osvrnuo na Montelongov sporni privilegij koparskoj komuni, članak detaljno istražuje povijesne izvore i epistemološke pretpostavke na kojima se zasniva to dosad neutemeljeno mišljenje. Prije iscrpne analize zbirke izvora i arhivskih fondova koji bi mogli potvrditi postojanje koparskoga privilegija, valja se osvrnuti na dosadašnju historiografiju i prikazati razvojnu putanju ove tvrdnje kroz temeljne historiografske publikacije.

Glavni popularizator Montelongova privilegija koparskoj komuni nesumnjivo je Pietro Kandler, vodeći istarski povjesničar iz sredine devetnaestoga stoljeća, koji je istarsku historiografiju trajno zadužio izdavanjem temeljne, iako vrlo nesavršene zbirke izvora za srednjovjekovnu Istru, *Codice diplomatico istriano*.⁷ Iako je Kandlerov glavni prinos historiografiji upravo objavljivanje izvora, koparski privilegij iz 1251. ne nalazi se u njegovu diplomatskom zborniku. Veliki je tršćanski povjesničar u svojoj monumentalnoj zbirci izvora eksplicitno spomenuo Montelongov privilegij samo u jednoj

6 Posebice je važan izvor pismo patrijarha Montelonga kardinalskom zboru u Rimu u kojem opisuje zatečeno stanje u Patrijarhatu po dolasku na vlast i rekonkvistu Istre. *Registro degli atti e delle lettere di Gregorio de Monte Longo: 1233 - 1269*, ur. Giuseppe Marchetti Longhi, Roma 1965., 64-66.

7 O Kandlerovom diplomatskom zborniku vidi: Danilo Klen, „Stodvadeset godina Kandlerovog diplomatskog zbornika Istre – što dalje s njim?“, *Vjesnik Historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, 28, 1986., 203-219; Marija Mogorović Crljenko, „Codice diplomatico istriano“, *Istrapedia*, <http://www.istrapedia.hr/hrv/512/codice-diplomatico-istriano/istra-a-z/> (zadnji pristup: 4. V. 2017.); Miroslav Bertoša, „Dokument / monument: Za drugačije čitanje istarskog diplomatskog kodeksa“, *Izazovi povijesnog zanata: Lokalna povijest i sveopći modeli*, Zagreb 2002., 375-379.

bilješki, no nigdje nije naveo tekst originalne listine niti ikakav arhivski fond.⁸ Kandler je Montelongov navodni dar koparskoj komuni uvrstio i u svoju utjecajnu kronologiju istarske povijesti objavljenu u djelu *Indicazioni per riconoscere le cose storiche del Litorale*.⁹ Riječ je o publikaciji iz 1855. koja je, iako objavljena bez znanstvenoga aparata i puna netočnih navoda, dugo vremena služila kao temeljni priručnik istarske kronologije.¹⁰

Druga faza razvojnoga puta ovoga faktoida započinje 1879. izdavanjem još jednoga ključnog djela istarske historiografije – *L'Istria: Note storiche* iz pera Carla de Franceschija.¹¹ Ta će sinteza istarske povijesti također dugo vremena uživati istaknuto mjesto u istarskoj historiografiji, služeći kao jedan od temeljnih radova za razdoblje razvijenoga i kasnoga srednjeg vijeka. Iako je De Franceschi svoje kapitalno djelo objavio sa – iako skromnim – znanstvenim aparatom, Montelongov privilegij iz 1251. potkrijepljen je bilješkom koja se poziva samo na spomenute Kandlerove anale iz 1855. godine.¹² Neutemeljenu tvrdnju kao činjenicu navodi i Dane Gruber u svojoj *Povijesti Istre*, suhoparnoj sintezi objavljenoj bez znanstvenoga aparata.¹³ Gruber je mišljenje zasigurno preuzeo od De Franceschija, čiju ključnu publikaciju citira među naslovima konzultirane literature.

Zadnju etapu širenja toga faktoida predstavljaju dvije publikacije iz pera talijanskoga geometra i slovenskoga povjesničara, obje objavljene 1990-ih bez znanstvenih bilježaka. Dario Alberi na početku svoje voluminozne knjige o istarskim spomenicima daje kratak povijesni pregled u kojem navodi Montelongov privilegij iz 1251. godine.¹⁴ Darko Darovec je 1992. objavio

8 „Venuto al Principato laico della Marca istriana il Patriarca Gregorio da Montelongo, l'Istria tutta fu in sommosa, Capodistria e Pola in aperta ribellione, volendo le città allargare la loro autonomia municipale, e rilassare il potere marchionale. Gregorio venne a patti, concedette a Capodistria il governo di Pinguente, di Portole, di Buje e di Due Castelli, ai quali il Consiglio di Capodistria mandava Podestà.“ *Codice diplomatico istriano* (dalje: *CDI*), sv. 2, ur. Pietro Kandler, 2. izd., Trieste 1986., 517, br. 304.

9 Pietro Kandler, *Indicazioni per riconoscere le cose storiche del Litorale*, Trieste 1855., 1-107. Pod godinom 1251. Kandler će napisati: „...il patriarca [Montelongo] viene a patti. Capodistria ottiene il governo di Portole, di Pinguente, di Buje e di Due Castelli.“ Isto, 29.

10 Npr. Kandlerovi anali citiraju se u Miroslav Bertoša, *Istria: Doba Venecije (XVI.-XVIII. stoljeće)*, Pula 1995., 61-62, bilj. 51, 53-54, 58-63.

11 Carlo de Franceschi, *L'Istria: Note storiche*, Parenzo 1879.

12 „Il Patriarca, non potendo altrimenti, tenta di acquietare gl'Istriani patteggiando con essi, e scendendo a concessioni. Capodistria (1251) ottiene il governo di Buje, Portole, Pinguente e Due Castelli, e più tardi (1254) altre baronie.“ Isto, 126.

13 „Oslanjajući se na ovu carevu potporu istarski su gradovi nastavili svoj otpor i protiv Grgura kao i protiv njegovih predšasnika. Nato je i on isprva pokušao, da pridobije otpornike ugovorima i podjeljivanjem zemalja i povlastica. Tako je u Kopru podijelio (g. 1251.) na upravu Buje, Oprtalj, Buzet i Dvigrade (kojima je otada koparsko vijeće postavljalo podestate), a kasnije (g. 1254.) još i druge posjede.“ Dane Gruber, *Povijest Istre*, Zagreb 1924., 131.

14 Dario Alberi, *Istria: Storia, arte, cultura*, 2. izd., Trieste 2001., 62.

novu sintezu povijesti Istre, *Pregled zgodovine Istre*, u kojoj je također navedeno postojanje koparskoga privilegija, iako sada pod 1254. godinom.¹⁵ Objesu publikacije zbog svoje popularnosti doživjele nova izdanja, a Darovčeva je sinteza čak prevedena na tri jezika i tako dostupna na slovenskom, hrvatskom, talijanskom i engleskom jeziku.¹⁶ Nadalje, nedavno pokrenuta mrežna stranica *statodamar.it* posvećena povijesti mletačkih posjeda u Istri i Dalmaciji koju održava tim istaknutih povjesničara, također navodi Montelongo privilegij iz 1251., iako se na mrežnom portalu citiraju izvori koji taj podatak ne sadrže.¹⁷

S druge strane, većina stručnih povjesničara koja je publikacije posvetila srednjovjekovnoj Istri i Akvilejskom patrijarhatu nije preuzela nepotkrijepljeno mišljenje Kandlera i De Franceschija, iako se nitko toga faktoida nije eksplicitno odrekao. U svojoj monografiji o mletačko-istarskim odnosima u ranom i razvijenom srednjem vijeku, objavljenoj 1911., Walter Lenel dotiče se razdoblja patrijarha Grgura de Montelonga, ali nigdje ne spominje sporni privilegij.¹⁸ Najdetajniji monografski prikaz Istre u razvijenom srednjem vijeku objavljen s opsežnim znanstvenim aparatom, *Lineamenti storici* velikoga porečkog medievista Giovannija de Vergottinija, također nigdje ne spominje koparski privilegij iz 1251. godine.¹⁹ Sinteza istarske povijesti iz pera prvaka istarske pozitivističke historiografije Bernarda Benussija donosi opsežno poglavlje o istarskim komunama u 13. stoljeću, no uopće ne spominje Montelongo privilegij Kopranima.²⁰ Čak se i u radovima posebno posvećenima koparskom srednjovjekovlju, poput članka Marcella Grega o koparskoj politici u 13. stoljeću i knjige Francesca Semija, najbolje monografije o srednjovjekovnom Kopru, nigdje ne nailazi na spomen toga spornog događaja.²¹ Čak ni najsuvremenije sinteze istarske povijesti, poput one u

15 „Tako je patrijarh leta 1254 podelil Kopru vrhovništvo nad Bujami, Oprtljem, Buzetom in Dvigradom.“ Darko Darovec, *Pregled zgodovine Istre*, Koper 1992., 30.

16 Darko Darovec, *Rassegna di storia istriana*, Capodistria 1993.; isti, *Pregled istarske povijesti*, Pula 1997.; isti, *A Brief History of Istria*, Yanchep 1998.; isti, *Kratka zgodovina Istre*, Koper 2009.; isti, *Breve storia dell'Istria*, Udine 2010.

17 „Già da epoca preveziana, per privilegio patriarcale del 1251, Capodistria nominava tra i propri cittadini i podestà di Due Castelli, Buie, Portole e Pinguente.“ *Statodamar.it*, <http://www.statodamar.it/mare.php?ly=2&ar=1&rt=18&sid=> (zadnji pristup: 4. V. 2017.).

18 Walter Lenel, *Venezianisch-Istrische Studien*, Straßburg 1911.

19 De Vergottini, *Lineamenti*. Privilegij se ne spominje ni u drugim autorovim radovima, npr. isti, „La costituzione provinciale dell'Istria nel tardo Medio Evo“, *AMSI*, 38, br. 2, 1926., 81-127; 39, br. 1, 1927., 9-60.

20 Bernardo Benussi, *L'Istria nei suoi due millenni di storia*, Trieste 1924.

21 Marcello Grego, „L'attività politica di Capodistria durante il XIII secolo“, *AMSI*, 49, 1937., 1-46; Francesco Semi, *Capris, Iustinopolis, Capodistria: La storia, la cultura e l'arte*, Trieste 1975.

izdanju rovinjskoga Centra za povijesna istraživanja, ne donose podatak o tom dvojbenu privilegiju.²²

Među povjesničarima koji su svoje radove posvetili cijeloj svjetovnoj državi akvilejskih patrijarha, a ne samo njezinoj istarskoj sastavnici, Montelongov navodni privilegij iz 1251. ili 1254. redovito se ne pojavljuje. Počevši od detaljne kronologije Francesca di Manzana, objavljene sredinom 19. stoljeća, i vrlo detaljnih prikaza vladavine Grgura de Montelonga iz pera slavnoga furlanskog klerika-povjesničara Pija Paschinija, preko sinteza čuvenih medievista poput Piera Silverija Leichta i Gian Carla Menisa, pa sve do najnovijih pregleda povijesti Akvilejskoga patrijarhata, koparskom privilegiju iz sredine 13. stoljeća nema spomena.²³ Na kraju, najdetaljnija monografija posvećena liku i djelu Grgura de Montelonga, knjiga rimskoga povjesničara Giuseppa Marchetti-Longhija od preko četiri stotine stranica uz koju je objavljena i zbirka izvora, također nigdje ne navodi taj faktoid.²⁴

Stoga se nameće pitanje provenijencije samoga podatka koji je Kandlera naveo da u svoje anale uvrsti Montelongov privilegij pod 1251. godinu. Među objavljenim povijesnim izvorima, kako za povijest Istre tako i za cijeli Akvilejski patrijarhat, listina koja bi mogla potvrditi taj sporni privilegij ne postoji.²⁵ Čak ni slavna zbirka izvora za povijest Furlanije, koju je sredinom 19. stoljeća u šezdeset i jedan rukom pisani svezak brižljivo sastavio Giuseppe Bianchi, ne sadrži nikakav spomen navodnoga koparskog privilegija.²⁶ Nadalje, poznati katalog listina Akvilejskoga patrijarhata koji je krajem 14. stoljeća sastavio patrijaršijski kancelar Ulrik (Odorico) de Susanis, *Thesauri claritas* (objavljen pod naslovom *Thesaurus ecclesiae Aquilejensis*) spominje brojne

22 Giuseppe Cuscito, „Il Medioevo“, *Istria: Storia di una regione di frontiera*, ur. Fulvio Salimbeni, Brescia 1994., 61-86; *Istria nel tempo: Manuale di storia regionale dell'Istria con riferimenti alla città di Fiume*, ur. Egidio Ivetic, Rovigno 2006.

23 Francesco di Manzano, *Annali del Friuli ossia raccolta delle cose storiche appartenenti a questa regione*, sv. 2: *Dall'anno 1001 dell'era volgare all'anno 1254*, Udine 1858.; Paschini, „Gregorio di Montelongo I“; isti, „Gregorio di Montelongo patriarca d'Aquileia (1251-1269)“, *MSF*, 17, 1921., 1-82; Pier Silverio Leicht, *Breve storia del Friuli*, 5. izd., Udine 1976.; Gian Carlo Menis, *Storia del Friuli: Dalle origini alla caduta dello stato patriarcale (1420) con cenni fino al 20. secolo*, 10. izd., Udine 2002.; Giordano Brunettin, „L'evoluzione impossibile. Il principato ecclesiastico di Aquileia tra retaggio feudale e tentazioni signorili (1251-1350)“, *Il patriarcato di Aquileia*, 67-226.

24 Giuseppe Marchetti-Longhi, *Gregorio de Monte Longo: Primo patriarca italiano di Aquileja (1251-1269)*, Roma 1965. Zbirku izvora citirao sam u bilj. 6.

25 Osim u već citiranim publikacijama – Kandlerovu zborniku, Minottovim *Documenta* i Marchetti-Longhijevu registru – privilegija nema ni u sljedećim zbirkama izvora: Giuseppe Bianchi, *Documenta historiae forojulienensis saeculi XIII: Ab anno 1200 ad 1299. Summatim regesta*, Wien 1861.; *Aggiunte inedite al codice diplomatico istro-tergestino del secolo XIII*, ur. Vincenzo Joppi, Udine 1878.; Franz Schumi, *Urkunden und Regestenbuch des Herzogtums Krain*, 2 sveska, Laibach 1882/3.; Giuseppe Bragato, „Regesti di documenti friulani del sec. XIII da un codice de Rubeis“, *MSF*, 5, 1909., 79-84, 166-173; 6, 1910., 63-67; 9, 1913., 106-110, 382-392; 10, 1914., 79-82.

26 Biblioteca Civica „Vincenzo Joppi“ di Udine, Fondo Principale, b. 899, Giuseppe Bianchi, *Documenti per la storia del Friuli*, 61 svezak.

dokumente vezane za trinaestostoljetnu Istru, od kojih su mnogi danas izgubljeni, ali nigdje ne navodi dotični Montelongov privilegij koparskoj komuni.²⁷ Štoviše, spomen toga privilegija ne nalazi se ni u lokalnim arhivskim fondovima; dokument bi u protivnom bio objavljen u najnovijem svesku *Gradiva za slovensku povijest*.²⁸ Privilegiji koparske komune, važna zbirka dokumenata čije je cjelovito kritičko izdanje *desiderata* istarske historiografije, objavljeni su u obliku kalendara kao kratke regeste i nigdje ne spominju Montelongovu listinu.²⁹ Na kraju, sporni koparski privilegij nije poznat ni Gianu Rinaldu Carliju, koparskom povjesničaru iz 18. stoljeća koji je rabio i djelomice objavio trinaestostoljetne izvore koji se danas drže izgubljenima, poput najstarijih spisa patrijarškoga kancelara Ivana (*Iohannes*) da Lupica.³⁰ Budući da ne postoji nijedan povijesni izvor koji bi mogao potvrditi postojanje toga privilegija, odakle je Kandler preuzeo ovu neutemeljenu tvrdnju?

Godine 1847. u Kandlerovu listu *L'Istria* markiz Francesco Polesini objavio je izvratke iz tada neobjavljena djela Prospera Petronija koji se tiču povijesti Poluotoka za vrijeme vlasti akvilejskih patrijarha.³¹ Tiskan u obliku kronologije, ekstrakt koji je na temelju Petronijeva djela pripremio Polesini sadrži podatak da je 1251. patrijarh Grgur de Montelongo koparskoj komuni dodijelio privilegij s pravom postavljanja podestata Buzetu, Oprtiju, Bujama i Dvigradu.³² Kandler je stoga nesumnjivo podatak o spornom koparskom privilegiju preuzeo izravno iz Polesinijevih izvadaka, odnosno neizravno iz djela sedamnaestostoljetnoga liječnika podrijetlom iz Kopra.³³ Kapitalno

27 Odoricus de Susannis, *Thesaurus ecclesiae Aquilejensis* (dalje: *TEA*), ur. Giuseppe Bianchi, Udine 1847. Usp. Giovanni Battista Corgnani, „Intorno al ‘Thesauri Claritas’: Appunti“, *MSF*, 35-36, 1939-1940., 21-35.

28 *Gradivo za slovensko zgodovino v srednjem veku*, sv. 6/1: *Listine 1246-1255*, ur. France Baraga, Ljubljana 2002.

29 Angelo Marsich, „Nuova serie di Effemeridi Giustinopolitane“, *La Provincia dell'Istria*, 11, 1877., brojevi 1 do 24.

30 Gian Rinaldo Carli, *Delle antichità italiane*, 4 sveska, Milano 1788-1790.; isti, *Appendici di documenti spettanti alla parte quarta delle Antichità italiane*, Milano 1791. Spise Ivana da Lupica koji su do danas sačuvani nedavno je objavio Sebastiano Blancato: *Le note di Giovanni da Lupico*, ur. Sebastiano Blancato, Roma 2013.

31 Francesco Polesini, „Frammenti storici della dominazione dei Patriarchi (Estratti dall'opera di Prospero Petronio)“, *L'Istria*, 46-47, 1847., 191-193.

32 „Assenti [Montelongo] all'elezione in rettore di Giustinopoli di Varnerio di Gilaco, originario di essa città, e fecegli privilegi, che potesse mandare al governo di Pinguente, Portole, Buje, Due Castelli, de' suoi cittadini, con titolo di podestà.“ Isto, 193.

33 Postoji i mišljenje da je Petronio bio Tršćanin ili Piranac, međutim, većina se autora slaže da je u Trstu samo djelovao kao liječnik, a da je rodom iz Kopra. Petroniov suvremenik, Tršćanin Irenej della Croce, također Petronija naziva Kopraninom: „Eccellentissimo dottor Prospero Petronio nativo di Capodistria, e Medico della Città di Trieste.“ Ireneo della Croce, *Historia antica e moderna, sacra e profana, della città di Trieste*, Venezia 1698., 38. Vidi i: Aldo Cherini, „Prospero Petronio“, *Istria e Dalmazia: Uomini e tempi*, ur. Francesco Semi, sv. 1: *Istria e Fiume. Le figure più rappresentative della civiltà istriana e fiumana nei diversi momenti della storia*, Udine 1991., 225. Usp. Pietro Stancovich, „Petronio, dottor Prospero“, *Biografia degli uomini distinti dell'Istria*, sv. 2, Trieste 1829., 267, br. 217; Slaven Bertoša, „Petronio, Prospero“, *Istrapedia*, <http://www.istrapedia.hr/hrv/492/petronio-prospero/istra-a-z/> (zadnji pristup: 4. V. 2017.).

djelo Prospera Petronija *Delle memorie dell'Istria sacre e profane con la più essata topografia, ò sia descrizione de' luoghi, che sino hora s' habbia veduto: il tutto tratto dall'opere de migliori scritti, et in spetie dalli scritti dell'eruditissimo Monsignor Giacomo Filippo Tomasini fù Vescovo di Città Nova col parte seconda* dovršeno je 1681., no autor je umro prije nego ga je uspio objaviti. Kako je rukopis promijenio nekoliko lokacija prije negoli se u devetnaestom stoljeću našao u mletačkom Državnom arhivu, prvi se dio Petronijeva djela izgubio. Cjelovito sačuvani drugi dio priredili su Giuseppe Borri i Luigi Parentin, objavivši ga 1968. godine.³⁴ Dio prvoga dijela Petronijevih *Memorija*, koji se dugo godina držao izgubljenim, naknadno je u koparskom arhivu pronašao Flavio Forlani, objavivši ga 2001. godine.³⁵ Upravo se u parcijalno sačuvanom prvom dijelu nalazi ključno poglavlje prema kojemu je Polesini sastavio svoje izvratke. Tako u trinaestom poglavlju, također sastavljenom u obliku kronologije, Petronio pod godinom 1251. piše: „Bio je postavio [Montelongo] za koparskoga podestata Venerija od Gilaca, podrijetlom iz istoga grada, i izdao mu je privilegije po kojima svoje građane može postavljati na upravne položaje Buzeta, Oprtlja, Buja i Dvigrada s naslovom podestata ili rektora.“³⁶ Kako ni Petronio ne navodi nikakav izvor ovoga podatka, otvara se pitanje odakle je preuzeo ovu tvrdnju. Sljedeća etapa ove istrage stoga vodi u metodološke postavke Petronijeva opisa Istre i ranonovovjekovnu istarsku horografiju.

Kao osobit spoj povijesti i geografije, horografije su bile popularan žanr među europskim humanistima koji su u svoje opise regija uključivali raznolike povijesne, arheološke, geografske i etnološke podatke.³⁷ Iako se do 17. stoljeća već mogu zamijetiti začeci kritičkoga osvrta na povijesna vrela, nukleus iz kojega će se u devetnaestom stoljeću razviti povijest kao znanstvena disciplina, većina je horografa u ranom novom vijeku izvornom materijalu i narativnim vrelima pristupala nekritički, nerijetko doslovno

34 Prospero Petronio, *Memorie sacre e profane dell'Istria*, ur. Giusto Borri – Luigi Parentin, Trieste 1968.

35 Isti, *Memorie sacre e profane dell'Istria: Brani della Parte Prima*, ur. Flavio Forlani, Capodistria 2001.

36 „Creò Podestà di Giustinopoli Venerio di Gilaco originario d'essa Città, e fece gli privileggi che potesse mandar al governo di Pinguente, Portole, Buie, Due Castelli de suoi Cittadini con titolo di Podestà, o Rettori.“ Isto, 70.

37 Fred Jacob Levy, *Tudor Historical Thought*, Toronto 2004., 140; Domenico Defilippis, „Modelli e forme del genere corografico tra umanesimo e rinascimento“, *Acta Conventus Neo-Latini Upsaliensis: Proceedings of the Fourteenth International Congress of Neo-Latin Studies*, ur. Astrid Steiner-Weber et al., sv. 1, Leiden 2012., 25-79. Najtemeljiji monografski tretman talijanskih ranonovovjekovnih horografa u: Domenico Defilippis, *La rinascita della corografia tra scienza ed erudizione*, Bari 2001.

kopirajući i cijela poglavlja iz djela ranijih autora.³⁸ Horografija Istre iz pera Prospera Petronija u potpunosti odgovara tim općim karakteristikama: izvornoj se građi pristupalo nekritički i nemala je količina teksta izravno preuzeta iz klasičnoga djela istarske horografije *De' commentarii storici-geografici della provincia dell'Istria libri otto con appendice* Giacoma Filippa Tomasinija.³⁹ Međutim, Tomasini u svojem opisu Istre nigdje ne spominje Montelongov privilegij. Zatim, drugi autor kojega Petronio nerijetko citira, opat Gian Francesco Palladio degli Olivi, autor dvotomnoga djela *Historie della Provincia del Friuli*, također nigdje ne spominje sporni događaj iz 1251. ili 1254. godine.⁴⁰ Ipak, jedan je sedamnaestostoljetni istarski horograf nedvojbeno utjecao na Petronijevo djelo i pridonio konstrukciji tobožnjega Montelongova privilegija.

Nicolò Manzuoli, doktor prava rodom iz Kopra, objavio je 1611. u Veneciji svoj opis Istre pod naslovom *Nova descrizione della Provincia dell'Istria*.⁴¹ Manzuolijevo djelo nadovezivalo se na već postojeću horografsku produkciju, no autor je svoju publikaciju dodatno obogatio osvrtima na srednjovjekovne listine, poput paktova o predaji istarskih komuna Veneciji iz 13. i 14. stoljeća.⁴² Međutim, u jednome je dijelu posvećenom opisu Kopra Manzuoli pogrešno povezo dvije inače ispravne činjenice. Sporni dio glasi:

„Dok je ovaj grad [Kopar] bio odan akvilejskim patrijarsima, bio je uređen kao republika i slao je svoje građane na upravne funkcije u razne kaštele, i toga se pridržavalo sve do godina 1421. i 1423., kao što svjedoče duždevska pisma zabilježena u našoj općinskoj kancelariji u registru starih dukala na stranicama 9 i 10, za vrijeme duždevanja Tomasa Moceniga i Francesca Foscarija, koji su zajedno sa Senatom povjerali koparskom pode-

38 Ernst Breisach, *Historiography: Ancient, Medieval, and Modern*, 3. izd., Chicago 2007., 185-195; Denys Hay, *Annalists and Historians: Western Historiography from the Eighth to the Eighteenth Centuries*, 2. izd., New York 2016., 133-168; Gerald Edward Aylmer, „Introductory Survey: From the Renaissance to the Eighteenth Century”, *Companion to Historiography*, ur. Michael Bentley, London 1997., 236-267; Mirjana Gross, *Suvremena historiografija: Korijeni, postignuća, traganja*, 2. izd., Zagreb 2001., 72-76.

39 Giusto Borri, „Introduzione”, *Memorie sacre e profane*, 9, 14, 20-21.

40 Giovanni Francesco Palladio degli Olivi, *Historie della provincia del Friuli*, 2 sveska, Udine 1660. O Palladiju vidi: Liliana Cargnelutti, „Palladio degli Olivi, Gian Francesco”, *Dizionario biografico dei Friulani* (dalje: *DBF*), <http://www.dizionariobiograficoidefriulani.it/palladio-degli-olivi-gian-francesco/> (zadnji pristup: 4. V. 2017.).

41 Pietro Stancovich, „Manzioli Niccolò”, *Biografia degli uomini distinti*, sv. 2, 229, br. 199; Francesco Semi, „Nicolò Manzuoli”, *Istria e Dalmazia*, sv. 1, 219; Nicolò Manzuoli, *Nova descrizione della Provincia dell'Istria*, Venezia 1611. Manzuolijevo djelo objavio je i Kandler 1831. u časopisu *Archeografo triestino* u sklopu serije Corografie dell'Istria. Zbog Kandlerovih intervencija u originalni Manzuolijev tekst (npr. *Tommaso* umjesto *Thomaso*, kako je ime pisao Manzuoli), citirat ću iz izvornoga izdanja iz 1611. godine. Nicolò Manzuoli, „Nuova descrizione dell'Istria di Nicolò Manzuoli”, ur. Pietro Kandler, *AT*, 3, 1837., 168-208.

42 Borri, „Introduzione”, 8.

statu da plemenite građane ovoga grada postavlja na upravne funkcije u Buzetu, u Oprtlju, u Bujama i u Dvigradu.⁴⁴³

U povijesnim je izvorima utemeljena činjenica da su građani Kopra sredinom 13. stoljeća, između 1248. i 1268., služili kao podestati u nekolicini istarskih komuna, poimence u Poreču, Piranu i Motovunu.⁴⁴ U kontekstu komunalno uređenih društava razvijenoga srednjovjekovlja praksa „uvoza“ podestata iz obližnjih gradova u regiji u potpunosti je uobičajena.⁴⁵ Nadalje, dukali duždeva Moceniga iz 1421. i Foscarija iz 1423. godine dobro su poznati izvori, potonji je bio objavljen već u 17. stoljeću u sklopu izdanja koparskoga statuta.⁴⁶ Štoviše, poznat je i tijek same rasprave u mletačkom Senatu na kojoj je odlučeno da će četiri novostečene mletačke komune (Buzet, Oprtalj, Buje i Dvigrad) primiti podestate iz redova koparskoga plemstva.⁴⁷ Naime, upravo se za vrijeme „velike mletačke ekspanzije“ profilira praksa podređivanja manjih urbanih zajednica većim regionalnim centrima te Mocenigovi i Foscarijevi privilegiji samo ocrtavaju model venecijanske politike.⁴⁸ Međutim, Manzuoli je u potpunosti pogriješio kada je povezo je dvije činjenice i protumačio mletačke dukale iz 1420-ih kao potvrde tobožnjega višestoljetnog kontinuiteta uprave koparskih podestata u manjim

43 „Quando questa città era alla devozione del Patriarca di Aquilea si governava come Republica, e mandava de suoi cittadini in Reggimento in diversi castelli, e così fù osservato fino gli anni 1421 e 1423 come ne fanno fede le littere Ducali registrate nel la Cancellaria nostra del Sindicato nel registro vecchio delle Ducali a carte 9 e 10, dogando Thomaso Mocenigo, e Francesco Foscari, nelle quali vien commesso col Senato al Podesta di Capodistria che mandasse in Regimento delli nobili di detta città a Pinguento, a Portole, a Buie, e a Dui castelli.“ Manzuoli, *Nova descrizione*, 65 (205 u Kandlerovu izdanju).

44 Za Poreč: *CDI*, sv. 2, 530, br. 312. Za Motovun: isto, 535, br. 317. Za Piran: „Chartularium Piranense: Raccolta di documenti medievali su Pirano, con una dissertazione sulle origini e lo sviluppo del comune di Pirano“, ur. Camillo de Franceschi, *AMSI*, 36, 1924., lxx-lxxi, 118, br. 88, 176-177, br. 129. Usp.: De Vergottini, *Lineamenti*, 104; Grego, „L'attività politica“, 29; Semi, *Capris, Iustinopolis, Capodistria*, 81.

45 Jean-Claude Maire Vigueur, „Flussi, circuiti e profili“, *I podestà dell'Italia comunale*, ur. Jean-Claude Maire Vigueur, sv. 1/2: *Reclutamento e circolazione degli ufficiali forestieri (fine XII sec. – metà XIV sec.)*, Roma 2000., 938-973, posebice 940.

46 *Statuta Iustinopolis metropolis Istriae*, Venezia 1668., knjiga 5, 130, br. 6. Peta knjiga koparskoga statuta, koja sadrži dukale i određene privilegije, iz nekoga je razloga u novoj ediciji koparskoga statuta, koju je priredio Lujo Margetić, objavljena kao faksimil izdanja iz 1668. godine. To nije slučaj s prve četiri knjige koje su nanovo transkribirane i kritički priredene. Usp. *Statut koprškega komunja iz leta 1423 z dodatki do leta 1668 / Lo statuto del comune di Capodistria del 1423 con le aggiunte fino al 1668*, ur. Lujo Margetić, Rovinj 1993. Regest Mocenigova dukala iz 1421. objavljen je u Marsich, „Nuova serie di Effemeridi“, *La Provincia dell'Istria*, 11, br. 5, 1877., 113.

47 „Senato secreti – cose dell'Istria“, *AMSI*, 4, br. 3-4, 1888., 288-89; „Senato misti – cose dell'Istria“, *AMSI*, 6, br. 1-2, 1890., 23-24.

48 Gaetano Cozzi, „La politica del diritto della Repubblica di Venezia“, *Stato, società e giustizia nella Repubblica Veneta (sec. XV-XVII)*, ur. Gaetano Cozzi, sv. 1, Roma 1980., 98-99. Članak je naknadno objavljen i u Gaetano Cozzi, *Repubblica di Venezia e Stati italiani: Politica e giustizia dal secolo XVI al secolo XVIII*, Torino 1982., 217-318, ovdje 275-276. O „velikoj mletačkoj ekspanziji“ vidi: Michael E. Mallett, „La conquista della Terraferma“, *Storia di Venezia dalle origini alla caduta della Serenissima*, ur. Alberto Tenenti – Ugo Tucci, sv. IV: *Il Rinascimento. Politica e cultura*, Roma 1996., 181-244; Monique O'Connell, *Men of Empire: Power and Negotiation in Venice's Maritime State*, Baltimore (MD) 2009., 21-37.

istarskim komunama. Ne samo da se među trinaestostoljetnim koparskim podestatima ne nalazi nijedan koji je služio u četiri dotične komune već su i Koprani prestali služiti kao rektori u istarskim komunama, kako mletačkim tako i akvilejskim, odmah nakon službena dolaska pod vlast Venecije 1278. godine.⁴⁹ Štoviše, tekst samih dukala nigdje se ne poziva na neka „stara prava“, već jasno navodi da je pravo postavljanja podestata Kopru dodijeljeno kako bi se nagradila „nepokolebljiva i iskrena odanost naših vjernih podanika“.⁵⁰ Dukali s početka 15. stoljeća nisu stoga nikakvi pokazatelji kontinuiteta iz 13. stoljeća, kako ih je pogrešno protumačio Manzuoli, već svjedoci potpuno nove političke situacije u Istri nakon venecijanskoga osvajanja Akvilejskoga patrijarhata i inkorporacije Buzeta, Oprtlja, Buja i Dvigrada, „ostatka ostataka“ nekadašnje akvilejske Markgrofovije Istre, u rastući mletački dominij.⁵¹

Manzuolijev neispravan zaključak preuzeo je i Tomasini, a Petronio je samo dodao kronološku dimenziju; izvor tobožnjega kontinuiteta iščitanaoga iz Mocenigova i Foscarijeva dukala postavljen je na sam početak vlasti Grgura de Montelonga, u 1251. godinu.⁵² Petroniju su bili poznati podaci, iščitani iz Palladijeva djela o povijesti Furlanije, da je Montelongo dva puta osobno posjetio Kopar, jednom na samom početku svoje vlasti i drugi put 1254. godine.⁵³ Kako su koparski podestati uistinu služili u drugim istarskim komunama upravo u 13. stoljeću, Petronio je ustvrdio da je ishodište koparske vlasti nad Buzetom, Oprtljom, Bujama i Dvigradom poseban privilegij koji je za vrijeme svojega prvog posjeta Kopru izdao patrijarh Montelongo. Međutim, ovaj je glavar akvilejske Crkve prvi put ušao u Kopar 1253. jer je tek 24. listopada 1251. bio službeno imenovan patrijarhom, a u Akvileju je stigao tek u siječnju 1252. godine.⁵⁴ Montelongovi posjeti

49 O prelasku Kopra pod Veneciju vidi ukratko, s navodima izvora: Semi, *Capris, Iustinopolis, Capodistria*, 84-89.

50 „Cum considerata constanti, et vera fidelitate nostrorum fidelium subditorum, Civitatis nostrae Iustinopolis fuerit deliberatum...“ *Statuta Iustinopolis*, knjiga 5, 130, br. 6.

51 O mletačkom osvajanju „ostatka ostataka“ Markgrofovije Istre i modalitetu integracije tih posjeda u venecijanski dominij pisat ću detaljno u zasebnom članku. Dotad vidi kratku skicu u: Josip Banić, „Buzet: Nepokolebljivi bastion kontinentalne Istre“, *Buzetski statut / Statuto di Pinguente*, ur. Nella Lonza – Branka Poropat, Buzet 2017., 68-77.

52 „Si governano [Koprani] a repubblica, quando erano sotto i patriarchi d'Aquileja, e mandavano li suoi cittadini in diversi reggimenti, così fu osservato sino su l'anno 1421 e 1423 anco sotto la serenissima repubblica, come attestano molte lettere ducali nella cancellaria nei reggistri vecchi.“ Giacomo Filippo Tomasini, „De Commentarij storici-geografici della provincia dell' Istria libri otto con appendice“, *AT*, 4, 1837, 329.

53 Palladio degli Olivi, *Historie della provincia del Friuli*, sv. 1, 234-235.

54 Paschini, „Gregorio di Montelongo I“, 47.

Kopru 1253. i 1254. iščitavaju se iz *Thesaurusa*: patrijarh je 1253. predsjedao gradskim tribunalom i dogovorio izbor koparskoga gastalda, dok je 1254. uistinu podijelio privilegije lokalnim uglednicima, davši im prava nad određenim posjedima u Istri.⁵⁵ Marcantonio Nicoletti će sredinom 16. stoljeća potonji posjet opisati sljedećom rečenicom: „Podijelio je [Montelongo] velik dio patrimonija svoje Crkve Kopranima kako bi znali da imovina dobrog vladara nije vladareva, već lojalnih podanika.“⁵⁶ Vjerojatno je stoga Darovec Montelongo privilegij pomaknuo u 1254., tim više jer 1251. nikako nije mogao biti izdan. Bez obzira na kronološke nedoumice, Nicolettijev opis treba uzeti s velikom rezervom. Montelongove investiture u Kopru iz 1254. tiču se manjih posjeda u samoj okolici Kopra i Izole, dok se ikakva prava nad četiri dotične istarske komune nigdje ne spominju.⁵⁷

Manzuolijev i Petronijev konstrukt treba sagledati u kontekstu vremena u kojem su djelovala ta dva istarska horografa. Obojica su se nadovezala na već postojeću horografsku tradiciju, koja je Kopar opisivala kao neupitno političko i kulturno središte mletačke Istre. Počevši od utjecaj-noga klasika *Italia illustrata* talijanskoga humanista Flavija Bionda, pa sve do klasičnoga Tomasinijeva djela, koparska je komuna redovito opisivana kao cvijet urbane kulture Poluotoka.⁵⁸ „Ovdje počiva lijepo, uzorno i plemenito cijele provincije“, pisat će o Kopru biskup Tomasini.⁵⁹ Uistinu, Kopar je 4. kolovoza 1584. bio službeno uzdignut u središte prizivnoga suda za sve venecijanske komune u Istri i kao takav bio je glavnim centrom mletačke Istarske provincije.⁶⁰ Nadalje, Kopar je u renesansnim stoljećima bio žarište plemićke kulture istarskoga poluotoka i epitet „Istarska Atena“, koji je Egi-

55 *TEA*, 231, br. 567 i br. 569 (1253. godina) te 210-211, br. 467 i 232, br. 571 (1254. godina).

56 „Distribui la maggior parte del Patrimonio della sua chiesa a Giustinopolitani acciocchè conoscessero che l'averne del Principe buono non è del Principe, ma dei sudditi fedeli.“ Marcantonio Nicoletti, *Vita del patriarca di Aquileia Gregorio di Montelongo*, ur. Ernesto Degani, Udine 1898., n. v., citirano prema Carlo Seppenhofer, „Gregorio di Montelongo patriarca d'Aquileja“, *Pagine Istriane*, 2, br. 1, 1904., 33. O Nicolettiju i njegovom opusu vidi Liliana Cargnelutti, „Nicoletti, Marcantonio“, *DBF*, <http://www.dizionariobiograficoidefriulani.it/nicoletti-marcantonio/> (zadnji pristup: 4. V. 2017.).

57 *TEA*, 210-211, br. 467 (na istu investituru odnosi se i *TEA*, 156, br. 302) i Giuseppe Bragato, „Regesti di documenti friulani“, *MSF*, 9, 1913., 386.

58 Biondo tako opisuje Kopar kao „prvi grad Istre“ (*Prima Histriae urbs est, ut diximus, Iustinopolis*), a kao dijelove koparskoga distrikta nabraja Buje, Momjan, Sv. Lovreč, Oprtalj, Grožnjan, Završje, Buzet i Kostel (*Bulea, Mimianum, Sanctus Laurentius, Portule, Grisiana, et, superiori loco, Pimontum, Pigmentium, et Petra Piolosa, Iustinopolitanorum oppida et castella*). Flavio Biondo, *Italy Illuminated*, ur. Jeffrey A. White, Cambridge (MA) 2016., 168, 170.

59 „...qui risiede il bello, il buono, ed il nobile di tutta la provincia.“ Tomasini, „De Commentarij“, 323.

60 Giovanni de Vergottini, „La costituzione provinciale dell'Istria nel tardo Medio Evo“, *AMSI*, 39, br. 1, 1927., 28-29; Egidio Ivetic, *L'Istria moderna: Un'introduzione ai secoli XVI-XVIII*, Rovigno 1999., 44-45; Rolan Marino, „L'istituzione del Magistrato di Capodistria nel 1584. Contributo allo studio dei rapporti tra l'Istria e la Repubblica di Venezia nei secoli XVI e XVII“, *Acta Histriae*, 3, 1994., 117-122.

dio Ivetic nadjenao kasnosrednjovjekovnoj koparskoj komuni, u potpunosti je opravdan.⁶¹ U svrhu glorifikacije povijesti Kopra, i Manzuoli i Petronio, obojica školovani Koprani, pristupili su povijesnim izvorima iz pristrane perspektive. Tako je uspostavljanje mletačke vlasti nad tom komunom tumačeno kao rezultat tobožnjega dragovoljnog podčinjavanja Veneciji, a ne vojne okupacije grada u jeku otvorenoga rata između Republike Sv. Marka i nekolicine istarskih komuna, predvođenih upravo Koprom i grofovima Goričkima.⁶² Na sličan su način protumačeni i dukali iz 1420-ih: listine nisu ispravno sagledane kao privilegiji izborni u višegodišnjem ratu između mletačkih i akvilejskih komuna u Istri, već kao venecijanska potvrda već postojećega, prethodno legitimiranoga i internaliziranoga stanja.

Stvorivši tradiciju o drevnom koparskom privilegiju (čiju je dataciju Petronio precizirao u 1251. godinu), Manzuoli i Petronio izbjegli su evocirati gorke uspomene na oružane sukobe između istarskih komuna i vojne intervencije *Serenissime* na Poluotoku pri tumačenju poznatih mletačkih dukala iz 1420-ih. Legitimitet vlasti temeljen isključivo na ratnim uspjesima uživao bi manju moralnu podršku među učenim slojevima ranonovovjekovne Europe negoli onaj temeljen na internaliziranoj povijesnoj tradiciji (Manzuoli), pogotovo ako izvire iz pravno valjanoga akta suverena (Petronio).⁶³ Koparski su horografi stoga izbjegli legitimitet vlasti Venecije i Kopra temeljiti na vojnim osvajanjima, već su i mletačka vlast nad Koprom i koparska vlast nad dotične četiri komune prikazane kao rezultati legitimne mirnodopske diplomatske aktivnosti. Promatrana iz toga kuta gledišta, konstruk-

61 Egidio Ivetic, „Élites urbane nell'Istria veneta dal XIV al XVIII secolo“, *Mestne elite v srednjem in zgodnjem novem veku med Alpami, Jadrantom in Panonsko nižino / Urban elites in the Middle Ages and the Early Modern Times between the Alps, the Adriatic and the Pannonian plain*, ur. Janez Mlinar – Bojan Balkovec, Ljubljana 2011., 75-76; Salvator Žitko, „Pomen in vloga Collegia dei Nobili v Kopru“, *Acta Histriae*, 3, 1994., 123-132.

62 „In questi tempi [pod godinom 1278.] o pur come vogliono altri 1275 Dogando Giacomo Contarini la città di Giustinopoli invitata dalla pietà, e giustitia della Republica s'offerse volontariamente in buona e fedel soggetione per la quale secoli intieri d'imperturbate felicità merito sotto a si benigni auspicii di lietissimamente godere.“ Petronio, *Brani della parte prima*, 71. „Venuti poi alla divotione della Republica 1278. 5. Febr. vinti non da forza, ma dalla sola Giustizia Venetiana...“ Manzuoli, *Nova descrizione*, 67 (206 u Kandlerovom izdanju).

63 Bruce Gilley legitimitet definira kao „zakonitu vlast pri kojoj zakonitost podrazumijeva ispunjavanje zajedničkih moralnih standarda političke zajednice“. Nadalje, prema istom autoru, legitimitet vlasti bit će veći što je ona bliža „moralnom konsenzusu u društvu.“ Legitimitet slično konceptualizira i David Beetham ističući i snažnu moć povijesti kao sile koja jača legitimitet vlasti. U kontekstu takozvanih „jurisdikcijskih država“ (tal. *stati guriisdizionali*) ranonovovjekovne Europe, kakva je bila i Venecija, legitimitet države prvenstveno se temeljio na poštivanju raznolikih lokalnih zakona, prava i običaja te nepristranoj administraciji pravde. Legitimitet vlasti temeljen na poštivanju starih prava i postojećih privilegija bio bi stoga bliži „moralnom konsenzusu“ i samim time jači od onoga baziranoga isključivo na vojnoj premoći. Bruce Gilley, *The Right to Rule: How States Win and Lose Legitimacy*, New York 2009., 1-11, ovdje 5 i 7; David Beetham, *The Legitimation of Power*, New York 1991., 10-11, 103; Maurizio Fioravanti, „Stato e costituzione“, *Lo Stato moderno in Europa*, ur. Maurizio Fioravanti, Bari 2002., 8-9.

cija nepostojećega koparskog privilegija imala je ulogu snaženja legitimiteta vlasti Kopra u mletačkoj Istarskoj provinciji.

Manzuoli i Petronio nisu bili povjesničari i djelovali su u razdoblju u kojem povijest nije bila utemeljena kao znanstvena disciplina. Stoga je manjkava metodologija i nekritičnost prema izvorima u djelima tih koparskih horografa u duhu njihova vremena i u potpunosti shvatljiva. Međutim, Pietro Kandler bio je vodećim istarskim povjesničarom sredine 19. stoljeća, djelujući u vrijeme najveće popularnosti „oca znanstvene povijesti“, Leopolda von Rankea.⁶⁴ Kritičnost prema izvorima, naročito prema narativnim vrelima, u Kandlerovo je vrijeme bila dominantna sastavnica znanstvene povijesti. Sam je Ranke 1839. napisao: „Vidim kako dolazi vrijeme u kojem više nećemo trebati temeljiti modernu povijest na izvješćima čak ni suvremenih povjesničara, osim ako ne posjeduju osobno i neposredno znanje činjenica; još manje na djelima čak i udaljenijima od izvora; već na pripovijetkama očevidaca i na autentičnim, originalnim izvorima.“⁶⁵ Kandlerovo nekritičko prihvaćanje Petronijeve konstrukcije, krajnje neutemeljene u vrelima, bilo je stoga u osjetnom raskoraku s europskim historiografskim trendovima. Ipak, kao vodeći istarski povjesničar svojega doba i najplodniji priređivač povijesnih izvora Istre, Kandler je snažno utjecao na brojne generacije istarskih povjesničara. Upravo je autoritativnost lika i djela toga tršćanskog povjesničara toliko dugo održala na životu konstrukt o Montelongovu privilegiju koparskoj komuni.

Na kraju ove istrage može se pouzdano zaključiti da je tvrdnja o ingerenciji koparske komune nad pravom postavljanja podestata u Buzetu, Oprtlju, Bujama i Dvigradu u 13. stoljeću u potpunosti pogrešna. Akvilejski patrijarh Grgur de Montelongo nikada nije izdao privilegij Kopru koji bi ozakonio takav poredak. Pravo postavljanja podestata iz redova koparskoga plemstva u četiri dotične komune prvi je put Kopru dodijeljeno dukulima iz 1421. i 1423., poznatim privilegijima koji ne proizlaze iz trinaestostoljetne prakse. Stoga se tvrdnja o Montelongovu privilegiju Kopru iz 1251.

64 Edward Muir, „Leopold von Ranke, His Library, and the Shaping of Historical Evidence“, *The Courier*, 22, br. 1, 1987., 3-10; Georg G. Iggers, „Introduction“, *The Theory and Practice of History*, ur. Georg G. Iggers, New York 2011., xi-xlv.

65 „I see the time approach in which we shall no longer have to found modern history on the reports even of contemporary historians, except in so far as they were in possession of personal and immediate knowledge of facts; still less, on works yet more remote from the source; but on the narratives of eye-witnesses, and the genuine and original sources.“ Leopold von Ranke, *History of the Reformation in Germany*, ur. Robert A. Johnson, prev. Sara Austin, London 1905., xi (izvorno izdanje: Leopold von Ranke, *Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation*, sv. 1, Berlin 1839., ix).

ili 1254. mora konačno napustiti. Osim ispravljanja netočnoga navoda koji se predugo pojavljivao u istarskoj historiografiji, članak bi trebao poslužiti i kao podsjetnik na temeljni kredo povjesničarskoga zanata: *nulla historia sine fontibus*.

Sažetak

Članak utvrđuje epistemološke pretpostavke koje stoje iza tvrdnje da je akvilejski patrijarh Grgur de Montelongo (1251. – 1269.) na početku svoje vlasti (1251. ili 1254.) izdao poseban privilegij koparskoj komuni, davši joj pravo postavljanja podestata iz redova gradskoga plemstva u Bujama, Oprtlju, Buzetu i Dvigradu. To su mišljenje u istarskoj historiografiji popularizirali Pietro Kandler, Carlo de Franceschi i Dane Gruber, sva trojica bez navođenja ikakva izvora, a kasnije su tvrdnju preuzeli Dario Alberi i Darko Darovec. S druge strane, mnogi povjesničari srednjovjekovne povijesti Akvilejskoga patrijarhata i Istre, poput Pija Paschinija i Giovannija de Vergottinija, nigdje ne spominju taj događaj. Nadalje, ni izvorna listina ni njezin prijepis ne nalaze se ni u jednoj objavljenoj zbirci izvora niti u poznatim arhivskim fondovima. Autor zaključuje da je sporno mišljenje prvi formulirao Prospero Petronio u 17. stoljeću, nadovezujući se na Nicolò Manzuolija, koji je pogrešno povezo koparske privilegije iz 1421. i 1423. s tada već poznatom činjenicom da su koparski plemići u trinaestom stoljeću služili kao podestati u nekim istarskim komunama. Kako se radi o čistoj novovjekovnoj fikciji koja je služila jačanju legitimnosti vlasti koparske komune, tadašnjem neosporivom centru mletačke Istarske provincije, tvrdnja o tobožnjem privilegiju Grgura de Montelonga mora se u potpunosti napustiti.

Sul presunto privilegio del patriarca di Aquileia Gregorio di Montelongo e l'estensione delle ingerenze del Comune di Capodistria su Buie, Portole, Pingente e Duecastelli

Riassunto

L'articolo affronta i presupposti epistemologici dietro all'affermazione che il patriarca di Aquileia Gregorio di Montelongo (1251-1269) all'inizio del proprio regno (1251 o 1254) avesse concesso un privilegio al Comune di Capodistria, nella forma del diritto di nominare i podestà dalle file della propria nobiltà cittadina nei comuni di Buie, Portole, Pingente e Duecastelli. Questa posizione è stata popolarizzata nella storiografia istriana da Pietro Kandler, Carlo De Franceschi e Dane Gruber, tutti e tre però senza fare riferimento ad alcuna fonte, per poi essere adottata in seguito anche da Dario Alberi e Darko Darovec. D'altra parte, molti storici medievalisti del Patriarcato di Aquileia e dell'Istria, come Pio Paschini e Giovanni de Vergottini, non fanno mai menzione di tale evento. Inoltre, né il documento originale, né la sua trascrizione non si trovano in nessuna delle collezioni di fonti pubblicate né nei fondi d'archivio. L'autore conclude che l'affermazione in questione è stata proposta per la prima volta da Prospero Petronio nel diciassettesimo secolo, che si richiamò a sua volta a Nicolò Manzuoli, che ha messo erroneamente in relazione i due privilegi

capodistriani del 1421 e del 1423 con l'allora già noto fatto che i nobili capodistriani avessero servito come podestà in alcuni comuni istriani nel Duecento. Dato che si tratta di una finzione d'epoca moderna che serviva a rafforzare la legittimità del governo del Comune di Capodistria, all'epoca centro indiscusso della veneziana Provincia dell'Istria, le affermazioni riconducibili al presunto privilegio di Gregorio di Montelongo devono essere abbandonate.

Regarding the alleged privilege of the Patriarch of Aquileia Gregory de Montelongo and the expansion of the jurisdiction of the commune of Koper on Buje, Oprtalj, Buzet and Dvigrad

Summary

The article establishes the epistemology behind the claim that the patriarch of Aquileia Gregory de Montelongo (1251-1269) issued a special privilege at the very beginning of his term (1251 or 1254) to the commune of Koper (ital. Capodistria), bestowing upon it the right to designate its own civic nobility as the podestàs of Buje (ital. Buie), Oprtalj (ital. Portole), Buzet (ital. Pingvente) and Dvigrad (ital. Duecastelli). In Istrian historiography, this opinion was popularized by Pietro Kandler, Carlo de Franceschi and Dane Gruber, neither of the three citing any historical source, and the same claim was later taken over by Dario Alberi and Darko Darovec. On the other hand, numerous historians dealing with the medieval history of the Patriarchate of Aquileia and Istria, like Pio Paschini and Giovanni de Vergottini, do not mention this event at all. Furthermore, neither the original privilege nor the later copy of the document can be found in the published source collections or in the known archival records. The author concludes that the disputable claim was first formulated by Prospero Petronio in the seventeenth century who was building upon the argumentation set forth by Nicolò Manzuoli, the chorographer who erroneously connected the Capodistriani privileges from 1421 and 1423 with the known fact that the noblemen of Koper served as podestàs in some Istrian communes in the thirteenth century. Since the argument stems from an Early Modern fictitious construct that served to strengthen the legitimacy of the authority of Koper, the undisputed center of Venetian Istria at the time, the claim that Gregory de Montelongo ever issued the Capodistriani privilege should be completely abandoned.